

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Добрин Христов Канев, НБУ, Политически науки (3.3)

на дисертацията на **Веселена Емилова Делийска** на тема **„Интеграцията на скандинавските страни в ЕС (1972-2016 г.). Евроскептицизмът и влиянието му върху партийните системи“**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор по политология“

Представената за обсъждане и оценка дисертация на Веселена Делийска на тема „Интеграцията на скандинавските страни в ЕС (1972-2016 г.). Евроскептицизмът и влиянието му върху партийните системи“ със своите 240 страници текст, с богата библиография и множество приложения отговаря на формалните критерии за подобен род изследователски продукт. Изпълнени са и другите изисквания като адекватното отразяване на съдържанието на дисертационния труд в автореферата, както и самооценка на приносните моменти. Налице са и публикации по темата на доктората.

И от съдържателна гледна точка дисертацията притежава качества на завършен и цялостен труд.

Кои според мен са по-важните постижения на тази дисертация?

Преди всичко дисертантката е насочила погледа си към изследователска тема и проблеми, които се отличават както със своята научна значимост, така и с безспорната си актуалност. Нейното изследване се появява във време, когато не само в науката, но и в широки политически и обществени кръгове се осмислят кризата на европейския интеграционен проект, появата на силни евроскептични партии, навлезли масово и често агресивно в политическия живот на много страни, избуяването на подобни настроения сред обществеността.

И наистина през последните години евроскептичните партии в Европа са във възход, тяхната популярност и електорално влияние нарастват, те навлизат и в управлението и успешно налагат своите политики.

В сегашния състав на Европейския парламент броят на евроскептичните депутати е значително по-висок отколкото във всеки друг негов състав досега. Става дума, независимо от различни критерии и оценки, за около 180 евродепутати, което означава една четвърт от състава на новия ЕП. Очаква се на евроизборите догодина тази бройка да бъде надхвърлена.

Върви битка за интерпретация на причините за недоволството на европейските граждани, изразило се във възхода на различните протестни и евроскептични партии. За едни голямата причина е в самия ЕС, в превръщането му в огромна и трудно подвижна машина с прекомерни компетенции. Оттук „умората от Европа“ и отхвърлянето на такъв „вездесъщ Съюз“. Може би за пръв път от съществуването на ЕС е реално поставен въпросът за самата съдба на европейския проект: Искаме ли европейската интеграция да напредва или пък предпочитаме да се върнем към националните държави, независимо дали това ще става в по-дозирана или в масивна форма?

Другата интерпретация вижда причините в състоянието на икономиката, понижените жизнени стандарти, безработицата и липсата на надежда за по-добро бъдеще. Европейската криза срива доверието в компетентността и мотивите на политиците, които не успяха да я предотвратят, не успяха да я решат, спасяваха банки и техните кредитори, но оставиха в забравата хората.

Именно тези процеси са в центъра на изследователския интерес на авторката. При това става дума за появата и постоянното присъствие на евроскептични партии и нагласи в скандинавския регион – несъмнено един от най-благоденстващите региони в Европа и в света. Във фокуса на изследването са четири държави с различна история и актуален статус по отношение на ЕС. Три от тях са част от ЕС. Но Финландия участва и в общата валутна политика на Съюза за разлика от Швеция и Дания. Дания пък се ползва с четири изключения от договорите на ЕС. Четвъртата - Норвегия – на два пъти отказва да се присъедини към ЕС, но е част от Европейското икономическо пространство. Всички те обаче се характеризират с нарастване на евроскептицизма и установяването на силни евроскептични политически партии – Дания с Датската народна партия, Норвегия с Норвежката прогресивна партия, Швеция със Шведските демократи, Финландия с Партията на финландците.

Самата дисертантка е формулирала изследователската си цел по следния начин – да представи „един цялостен поглед върху интеграционния процес към ЕС на изброените скандинавски страни, като се съсредоточи както върху разликите им, така и върху приликите. Въпреки различията на тези страни, изследването цели да разгледа обединяващия фактор за всички, който се проявява в различна степен във всяка една, а именно- евроскептицизмът. Още повече, основна задача е да се проследи по какъв начин този фактор влияе върху обществото и партийните им системи. Текущото изследване ще се опита да изследва не само общия скептицизъм на скандинавските страни към интеграцията в ЕС, но и да разгледа в дълбочина в кои сфери той се различава и как реагират отделните страни спрямо политиките на ЕС. Какво ги разделя и какво ги обединява в това да проявяват скептицизъм?“ (с. 6) На друго място тази цел се свежда до отговора на два основни въпроса: „Първият е какви са основните причини за проявата на евроскептицизъм в гореизброените страни, и вторият, по-какъв начин той се отразява върху партийните им системи.“ (с. 5)

Времевият хоризонт на изследването е сравнително продължителен в рамките на своите над четири десетилетия – изследват се политически процеси от 1972 г. до 2016 г. Същевременно авторката е обосновала убедително необходимостта от избор на точно този период и на акцентите вътре в него (вж. с. 9).

Макар и да липсва ескPLICITно в дисертацията, бихме могли да кажем, че основната теза, която авторката си е поставила за цел да докаже, е, че „евроскептицизмът е съществен политически фактор в изброените страни. Вследствие на това, партийните системи на страните биват силно повлияни, а от друга страна наличието на евроскептицизъм дава своето отражение и на европейско ниво и определя посоката на интеграционния процес. Проявяването на скептицизъм увеличава възможностите за замразяване на интеграцията при някои страни, а при други би могло да се стигне и до дезинтеграция.“ (с. 4)

Изборът на изследователския проблем до голяма степен е предопределил и използваната *методология*. Авторката на практика успешно използва мултидисциплинарен подход. От една страна, в първа глава е направен критичен анализ на определени теории за европейската интеграция. От друга

страна, в основата на последващите глави са отделни паралелни case studies на изследваните четири страни, които от време на време преминават в опит за сравнителен анализ. Като цяло авторката се води от разбирането за интеграционния процес като независим фактор, а съответно зависимият фактор са поражданите нагласи и действия, в случая с евроскептичен характер. По-конкретно така тя се стреми да подходи при решаване на поставената изследователска цел: „Като приложим последното към темата на изследването въпросът става следния: по какъв начин процесът на интеграция създава евроскептицизъм? И вторият въпрос, на който този метод ще ни помогне да отговорим е: по какъв начин евроскептицизмът се отразява върху партийните системи в скандинавските страни и техните решения?“ (с. 11)

Самото изследване се базира на много и разнообразни първични и вторични *източници*. Библиографията включва 133 заглавия на български и английски език, както и над сто публикации на документи и актуални анализи в интернет.

Избраната от Веселена Делийска *структура* на дисертацията и логика на изследването също създават необходимите предпоставки за аналитично и последователно излагане на проблемите. Трудът е изграден в увод, три глава и заключение. Първата глава е относително разнородна, като съдържа, от една страна, преглед на някои теории за европейската интеграция, а от друга – изясняване на определени ключови за работата понятия като евроскептицизъм и кливидж. Намерението на авторката е по този начин да постави основите на последващите си по-конкретни анализи. Целта на критичния преглед на теориите за евроинтеграцията, сведен основно до противопоставяне на междуправителствения и общностния подход, е в последна сметка да провери какъв Европейски съюз предпочитат гражданите, партиите и държавите в скандинавския регион. Отделените по десетина страници за дефиниране на евроскептицизма и на свързани с него понятия като европрагматизъм, както и на теорията за кливиджите на Липсет и Рокан също са важни с оглед на централното значение на тези понятия с оглед на изследователските задачи и на самата теза на авторката.

След като е поставила определени теоретични фундаменти и се е опитала да изясни основни за изследването понятия, авторката се насочва във втората и третата глава към анализ на конкретните аспекти и нива на разпространение и

влияние на евроскептицизма на различни равнища в четирите изследвани скандинавски страни. Първо (в случая във втората глава) обект на анализ става по-широкото поле на общественото мнение. Авторката подробно разглежда динамиката на обществените нагласи спрямо определени аспекти на функционирането на европейския интеграционен процес последователно и поотделно в четирите анализирани страни в избраните от нея междинни периоди. По този начин е очертана широката социална база на скандинавския евроскептицизъм с общите и специфичните му черти и времевите му флуктуации в отделните държави. Изводът на авторката в последна сметка е, че „обществата в скандинавските страни са далеч по-скептични отколкото политическите партии и политическите решения по въпросите за ЕС» (с. 233).

В следващата, трета, глава вече анализът преминава от равнището на общественото мнение към равнището на партийната и на политическата система. Интерес за авторката представлява взаимната връзка между отражението на нарастващия евроскептицизъм в обществото върху партийната система и върху съществени политически решения в отделните страни, от една страна, и ролята на партиите и политическите решения върху общественото мнение, от друга.

Тази глава съдържа две относително самостоятелни части. Едната е концентрирана върху партийната система и по-точно върху евроскептичните партии в четирите страни. Направен е преглед на основните евроскептични партии и движения последователно във всяка една от изследваните държави. Те се анализират по аналогични индикатори, като в центъра са партийните програми (с акцент отношението към ЕС) и електоралните позиции и политическо влияние на този тип партии. Другата част е посветена на изследване на политически решения, свързани непосредствено с европейския интеграционен процес в различните му етапи в отделните изследвани страни. Тук вече се стига до равнище политическа система, като целта на авторката е да разкрие „конкретните мотиви за присъединяването или неприсъединяването на скандинавските страни към една или друга политика на ЕС“ и да проследи „результатите от обществения дебат и впоследствие от този на управленския елит“, като се направи сравнение „дали се наблюдава разминаване между двете или политическите решения отговарят на обществените нагласи“ (вж. с. 182).

Макар анализът и в двата случая да върви по пътя на самостоятелни за отделните страни case studies, все пак е възможно да се открият общи и специфични характеристики, както и определени тенденции, характерни за целия регион. Това проличава в края на главата, където се прави опит за типологизация на равнищата на евроскептицизъм в четирите скандинавски държави, обект на изследване, като според авторката Норвегия се характеризира с „твърд евроскептицизъм“, Дания клони към „европрагматизъм“, а за Швеция и Финландия оценката е „мек евроскептицизъм към европрагматизъм“ (вж. с. 230).

В заключението на дисертацията са изведени основните заключения от изследването, а именно, че разгледаните скандинавски страни предпочитат междуправителствения подход като успешна интеграционна политика (с. 232), че, както вече беше споменато, обществата в скандинавските страни са далеч по-скептични отколкото политическите партии и политическите решения по въпросите за ЕС (с. 233), че евроскептицизмът като понятие не е най-точното, което описва скандинавските страни, а по-скоро тяхният прагматизъм поради наличието на позитивни резултати от членството и желание за избягване на противопоставянето (с. 234), че левите партии, които традиционно се обявяват за интернационално сътрудничество, всъщност са евроскептични поради стремежа им да запазят социалната държава (с. 238).

Това проследяване на съдържателната линия на дисертацията несъмнено ни говори за един завършен процес на изследване, в хода на който е направен успешен опит да се решат поставените изследователски задачи и да се докаже тезата на авторката.

Бих могъл да добавя и още постижения на дисертационния труд. Очевидно е детайлното познаване на културните, социалните и политическите специфики на Скандинавието от страна на дисертантката, което ѝ е позволило да осъществи детайлно паралелно изследване на четири страни в един продължителен период от време. Помогнало ѝ е да проследи адекватно развитието на своя изследователски проблем – евроскептицизма - на различни равнища в обществения и политическия живот – и като тенденция в обществено мнение, и като организационно формиране в политически партии, и като отражение върху взети съществени политически решения.

Същевременно в текста могат да се открият и слабости в анализа и аргументацията. Вероятно част от тях се дължат на наистина сложната тема на дисертацията, която изисква изследването на четири държави в рамките на период от над четири десетилетия.

Струва ми се, че някои понятия не са достатъчно прецизирани или се използват по вътрешно противоречив начин. Дефиницията на централното за работата понятие «евроскептицизъм» просто като «критика или опозиция към ЕС» (с. 42) е прекалено широко и не става достатъчно ясна връзката и разликата с други използвани термини като «еврореализъм», «европрагматизъм» и др.

Авторката е поставила в заглавието и в центъра на цялата работа понятието «евроскептицизъм», но често твърди, че за скандинавските страни всъщност е типичен «европрагматизъм» (вж. например с. 39), който не е евроскептицизъм, а е «практическо приложение на идеите, разработени и тествани в реални условия (вж. с. 43) или пък «стремеж към икономическо сътрудничество» и «ограничаването на сътрудничеството по въпроси, отнасящи се до националният суверенитет» (вж. с. 195).

Оставам с впечатление, че и понятието «кливидж» понякога се употребява не с аналитична строгост и прецизност, а в много общ смисъл като противопоставяне, разминаване. Например различията между общество и партии (с. 184) или пък между общество и политически елит в Дания се характеризират като «основен кливидж» (с. 224).

Пресилен изглежда и изводът на авторката, че левите партии са евроскептични и „консервативни“, защото се стремят към запазване на социални придобивки (с. 231 и др.). По начало радикалната и крайната левица винаги са се противопоставяли на интеграцията доколкото тя според тях протича в интерес на едрия капитал. Не е такава положението с лявоцентристките партии, които, въпреки вътрешни напрежения и противоречия, като цяло подкрепят развитието на интеграционния процес.

Има някои твърдения, които също звучат непрецизно. Например, че датското общество се е идентифицирало с евроскептични идеи (с. 138) – нещо, което важи не за цялото общество, а само за една част от него и което противоречи на други твърдения на авторката.

Няма как една партия, самоидентифицирала се с членството си в Алианса на либералите и демократите за Европа, да бъде определяна и като либерална, и като консервативна, и като социалистическа (с. 167). Няма основание една партия, която получава на парламентарни избори между 0.3% и 0.6% да има „голямо присъствие в политическата система“ (с. 180). Не е точно „възможно най-лявата партия“ да се „бори за социална демокрация“ (с. 121).

Писменият текст като цяло се отличава с академичния си стил. Но срещаме множество технически и граматични грешки. Налице са и много повторения. Демоскопските изследвания погрешно са назовани статистически, а при тях рецепиентите отговарят, а не гласуват, както често срещаме в текста. На няколко места Партията на центъра фигурира като Централна партия (с. 90, 108, 177), а Работническата партия като Партия на труда. На с. 137 става дума за европейска „Партия на обединените демократи за Европа“, докато точното название е „Обединени европейци за демокрация“ (Europeans United for Democracy).

Независимо от тези и други възможни недостатъци в дисертацията, все пак представената докторска теза е един завършен научен труд, плод на самостоятелна работа, със свои собствени идеи по темата на изследване. Всичко това ми дава достатъчно основания, за да изразя своята подкрепа за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Веселена Делийска.

София, 12 септември 2018 г.

доц. д-р Добрин Канев